KAPITAL BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA INSTITUTSIONAL INVESTORLARNING O‘RNI

Qudratova Dilnoza Farhodovna
Mustaqil izlanuvchi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23175791

Annotatsiya. Ushbu tezisda kapital bozorini rivojlantirishda institutsional investorlarning o‘rni va iqtisodiy ahamiyati tadqiq etilgan. Institutsional investorlarning jamg‘armalarni investitsiya resurslariga aylantirish, uzoq muddatli moliyaviy mablag‘larni shakllantirish hamda ularni kapital bozori instrumentlariga yo‘naltirish imkoniyatlari yoritilgan. O‘zbekiston kapital bozorining rivojlanish tendensiyalari va institutsional investorlarning investitsiya faolligiga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Shuningdek, kapital bozorida institutsional investorlar ishtirokini kengaytirish, investitsiya instrumentlarini diversifikatsiya qilish, professional aktivlarni boshqarish va investitsiya risklarini kamaytirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: institutsional investor, kapital bozori, investitsiya fondi, sug‘urta tashkiloti, pensiya fondi, qimmatli qog‘ozlar, korporativ obligatsiyalar, investitsiya portfeli, investitsiya resurslari, diversifikatsiya.

Kirish

Bugungi kunda iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlash, ichki moliyaviy resurslarni investitsiya jarayonlariga keng jalb etish va ularni iqtisodiyotning istiqbolli tarmoqlariga samarali yo‘naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda kapital bozorining rivojlanganlik darajasi alohida ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan kapital bozori vaqtincha bo‘sh pul mablag‘larini jamlash, ularni investitsiya resurslariga aylantirish hamda korxonalar uchun uzoq muddatli moliyalashtirish manbalarini shakllantirish imkonini beradi.

Kapital bozorining samarali faoliyat yuritishida institutsional investorlar muhim o‘rin egallaydi. Ular jismoniy va yuridik shaxslarning mablag‘larini jamlab, professional boshqaruv asosida turli moliyaviy aktivlarga joylashtiradi. Investitsiya fondlari, sug‘urta tashkilotlari, pensiya fondlari va aktivlarni boshqaruvchi kompaniyalar shular jumlasidandir.

Institutsional investorlarning muhim xususiyati ko‘plab investorlarning nisbatan kichik hajmdagi jamg‘armalarini birlashtirib, yirik investitsiya resurslarini shakllantira olishidir. Buning natijasida bo‘sh pul mablag‘lari iqtisodiy aylanmaga jalb qilinib, qimmatli qog‘ozlar va boshqa moliyaviy instrumentlarga yo‘naltiriladi. Shu sababli O‘zbekistonda kapital bozorini rivojlantirish jarayonida institutsional investorlarning investitsiya salohiyatidan samarali foydalanish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili

Institutsional investorlarning moliya va kapital bozoridagi o‘rni xalqaro iqtisodiy tadqiqotlarda jamg‘armalarni uzoq muddatli investitsiyalarga transformatsiya qilish, investitsiya portfelini diversifikatsiya qilish, korporativ boshqaruv va kapital taqsimoti samaradorligini oshirish bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. OECD tadqiqotida institutsional investorlarning global kapital bozorlaridagi markaziy o‘rni, ularning kapital taqsimoti, korporativ boshqaruv va bozor barqarorligiga ta’siri yoritilgan [3].

Xalqaro valyuta jamg‘armasining O‘zbekiston bo‘yicha 2025-yilgi Financial Sector Assessment Program hisobotida nobank moliya institutlari va kapital bozori yetarli darajada rivojlanmagani qayd etilgan. Hisobotda kapital bozori instrumentlariga talabning institutsional investorlar bazasining hali boshlang‘ich bosqichda ekani va yuqori depozit stavkalari bilan cheklanayotgani ko‘rsatilgan [2].

Mazkur tadqiqotlar institutsional investorlarni rivojlantirish masalasini kapital bozorining umumiy rivojlanishidan ajratib o‘rganish yetarli emasligini ko‘rsatadi. Institutsional investorlar bazasini kengaytirish, ular uchun jozibador moliyaviy instrumentlarni shakllantirish, investorlar huquqlarini himoya qilish va professional boshqaruvni rivojlantirish o‘zaro bog‘liq jarayon sifatida qaralishi lozim.

Institutsional investorlarning kapital bozoridagi iqtisodiy ahamiyati

Institutsional investorlar kapital bozorida moliyaviy resurslarni jamlash va ularni investitsiya obyektlariga yo‘naltirish vazifasini bajaradi. Ularning faoliyati natijasida aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bo‘sh pul mablag‘lari iqtisodiy aylanmaga jalb qilinadi.

Ular individual investorlarga nisbatan katta hajmdagi moliyaviy resurslarni boshqarishi, professional tahlil asosida investitsiya qarorlarini qabul qilishi hamda mablag‘larni turli aktivlar o‘rtasida taqsimlash imkoniyatiga egaligi bilan ajralib turadi. Investitsiya portfelining diversifikatsiyasi esa risk va daromadlilik o‘rtasidagi maqbul nisbatni shakllantirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, institutsional investorlar uzoq muddatli moliyaviy resurslarning muhim manbai bo‘lishi mumkin. Pensiya fondlari, sug‘urta tashkilotlari va investitsiya fondlarida shakllanadigan mablag‘larning kapital bozori instrumentlariga yo‘naltirilishi korxonalarning bank kreditidan tashqari muqobil moliyalashtirish manbalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘zbekistonda institutsional investorlar faoliyatini rivojlantirish zarurati

O‘zbekiston moliya tizimida kapital bozorining rolini oshirish korxonalarni moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish nuqtai nazaridan muhimdir. IMFning 2025-yilgi baholashida O‘zbekiston kapital bozorini rivojlantirish uchun bir qator zarur shartlar mavjudligi, ayni paytda kapital bozori instrumentlariga talab institutsional investorlar bazasining hali yetarli darajada shakllanmagani bilan cheklanayotgani qayd etilgan [2].

Bu holat institutsional investorlar faoliyatini rivojlantirish ikki tomonlama ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Birinchidan, ular ichki jamg‘armalarni investitsiya resurslariga aylantiradi. Ikkinchidan, kapital bozorida qimmatli qog‘ozlarga barqaror talabni shakllantirishga yordam beradi.

Shu nuqtai nazardan institutsional investorlarning rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar quyidagi jadvalda tizimlashtirildi.

1-jadval.

Institutsional investorlar rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar

Asosiy omil	**Kutilayotgan ta’sir**
Moliyaviy instrumentlarning xilma-xilligi	Portfelni diversifikatsiya qilish imkoniyatining kengayishi
Kapital bozori likvidligi	Aktivlarni sotib olish va sotish imkoniyatining yaxshilanishi
Axborot shaffofligi	Investitsiya qarorlarining asoslanganligi oshishi
Risklarni boshqarish	Investitsiya risklarini aniqlash va kamaytirish
Investorlar huquqlarini himoya qilish	Uzoq muddatli investitsiyalarga ishonchning oshishi
Professional aktivlarni boshqarish	Investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligining oshishi

Manba: muallif tomonidan tizimlashtirilgan.

Institutsional investorlarning investitsiya faolligini oshirish yo‘llari

O‘zbekistonda institutsional investorlarning kapital bozoridagi ishtirokini oshirish uchun, birinchi navbatda, investitsiya instrumentlari tarkibini kengaytirish zarur. Korporativ obligatsiyalar, aksiyalar va boshqa uzoq muddatli moliyaviy instrumentlarning rivojlanishi

institutsional investorlarga investitsiya portfelini samarali diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

Ikkinchidan, investitsiya fondlari faoliyatini rivojlantirish aholi jamg‘armalarini kapital bozoriga jalb qilishning samarali yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi mumkin. Bunda kichik hajmdagi individual jamg‘armalar professional boshqaruv asosida yagona investitsiya resursiga aylantiriladi.

Uchinchidan, sug‘urta tashkilotlarida shakllanadigan moliyaviy resurslarning investitsiya imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhimdir. Bunda xavfsizlik, likvidlik va daromadlilik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash talab etiladi.

To‘rtinchidan, professional aktivlarni boshqarish tizimini rivojlantirish, zamonaviy risk-menejment usullarini qo‘llash va emitentlarning axborot shaffofligini oshirish zarur. Chunki institutsional investor uchun moliyaviy instrumentning daromadliligi bilan bir qatorda uning risk darajasi, likvidligi va emitentning moliyaviy holati ham investitsiya qarorini belgilovchi asosiy omillar hisoblanadi.

Institutsional investorlarni rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish

Institutsional investorlarning kapital bozoridagi ishtirokini oshirishda alohida choralarni amalga oshirish bilan cheklanmasdan, ularni yagona iqtisodiy mexanizm doirasida rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlar jamg‘armalari → institutsional investorlar → professional aktivlarni boshqarish → diversifikatsiyalangan investitsiya portfeli → kapital bozori instrumentlari → real sektor → investitsiya daromadi.

Mazkur mexanizm institutsional investorlarning jamg‘armalarni shunchaki to‘plovchi emas, balki ularni professional boshqaruv asosida investitsiya resurslariga aylantiruvchi moliyaviy institut sifatidagi rolini kuchaytiradi.

Shundan kelib chiqib, institutsional investorlar uchun moliyaviy instrumentlar turini kengaytirish, korporativ obligatsiyalar bozorini rivojlantirish, investitsiya fondlari orqali aholi jamg‘armalarini kapital bozoriga jalb qilish, sug‘urta tashkilotlarining investitsiya imkoniyatlaridan samarali foydalanish, aktivlarni professional boshqarish tizimini takomillashtirish hamda investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilish ustuvor yo‘nalishlar sifatida qaralishi lozim.

Bunday yondashuvning asosiy jihati institutsional investorlarning rivojlanishini kapital bozoridan alohida emas, balki “jamg‘arma – institutsional investor – kapital bozori – real sektor” zanjiri doirasida tashkil etishdan iborat.

Xulosa

Tadqiqot natijalari institutsional investorlar kapital bozorini rivojlantirishning muhim ishtirokchilaridan biri ekanligini ko‘rsatadi. Ular aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlarning jamg‘armalarini birlashtirish, professional boshqarish va investitsiyalarga yo‘naltirish orqali iqtisodiyotda moliyaviy resurslarning samarali harakatlanishiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston sharoitida institutsional investorlar bazasini kengaytirish kapital bozorida qimmatli qog‘ozlarga barqaror talabni shakllantirish bilan bir qatorda, korxonalar uchun uzoq muddatli muqobil moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish imkonini beradi. IMFning O‘zbekiston moliya tizimiga bergan bahosida ham kapital bozori instrumentlariga talabning nascent institutsional investorlar bazasi bilan cheklanayotgani ko‘rsatilgan [2].

Shu sababli investitsiya instrumentlarini diversifikatsiya qilish, investitsiya fondlari va sug‘urta tashkilotlarining investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish, professional aktivlarni boshqarish tizimini rivojlantirish, risklarni boshqarish va axborot shaffofligini kuchaytirish institutsional investorlar faoliyatini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

Taklif etilgan “jamg‘arma – institutsional investor – kapital bozori – real sektor” mexanizmining samarali ishlashi ichki jamg‘armalarning investitsiyalarga transformatsiyasini

jadallashtirish va kapital bozorining iqtisodiyotni uzoq muddatli moliyalashtirishdagi rolini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-598-son, 2019-yil 25-dekabr.
2. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program — Financial System Stability Assessment. IMF Country Report No. 2025/145. Washington, D.C., 2025. DOI: 10.5089/9798229015103.002.
3. OECD. Institutional Investor Engagement and Stewardship. OECD Publishing, Paris, 2025. DOI: 10.1787/a4902cee-en.
4. OECD. Institutional Investors Statistics. OECD Publishing, Paris.